Am dăruit dragoste și am primit dragoste în dar; am fost binecuvântat cu multe lucruri minunate, și la rându-mi am întors lumii din zestrea mea. Mai presus de orice, am fost o ființă gânditoare, un animal cu rațiune, născut pe o planetă frumoasă, ceea ce în sine e un privilegiu enorm și o aventură unică.

OLIVER SACKS

RECUNOȘTINȚĂ

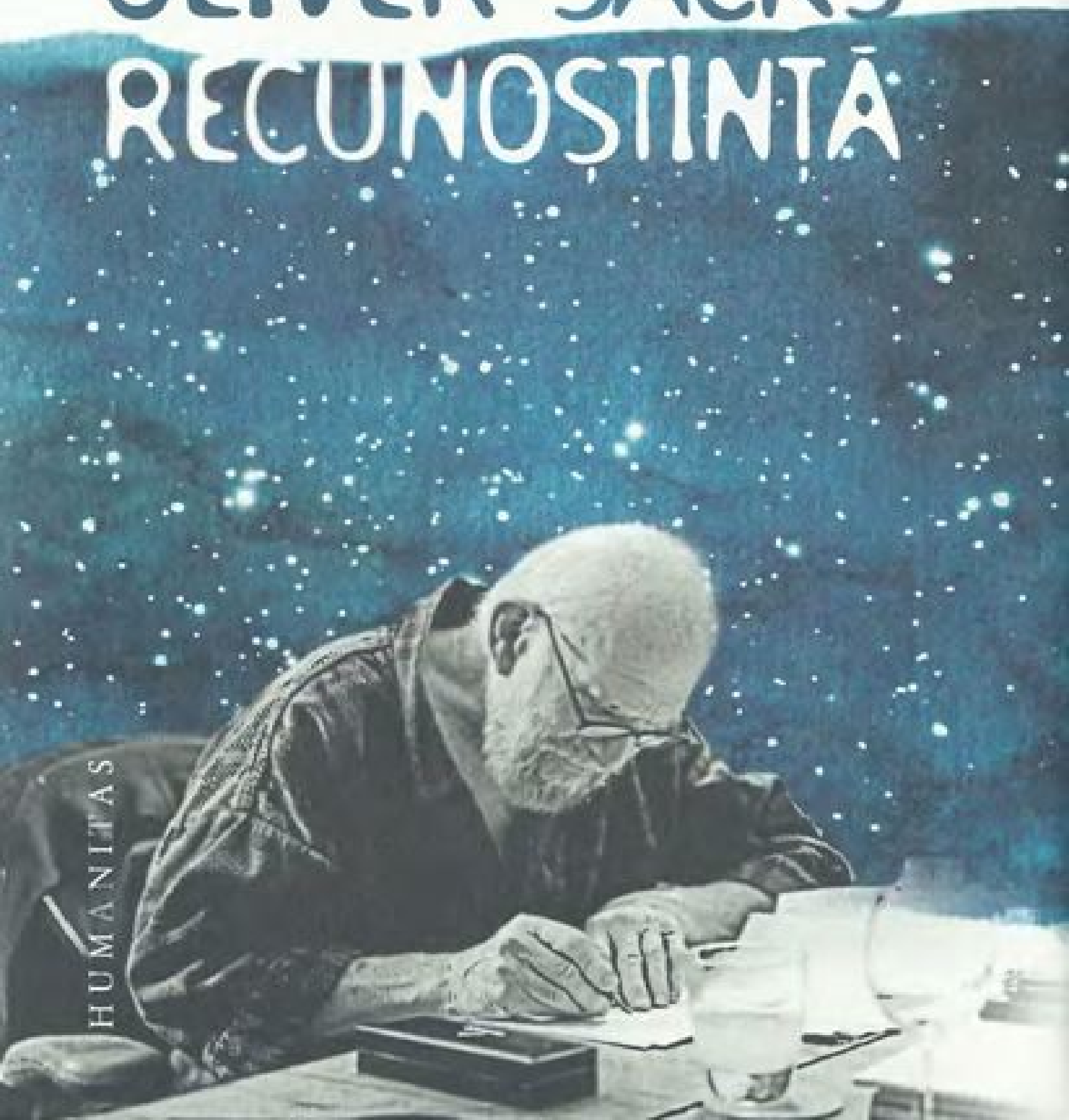

HUMANITAS

Cuprins

Cuvânt înainte
Mercur
Viața mea
Tabelul periodic al elementelor în versiune proprie
Sabat

Cele patru eseuri reunite în această carte au fost scrise de Oliver Sacks între anii 2013 și 2015 și au apărut mai întâi în *The New York Times*, bucurându-se de un enorm succes. Ele oglindesc întreaga sa existență și în același timp pot fi privite ca o odă adusă unicității fiecărei ființe umane și ca o mărturie de recunoștință pentru darul vieții.

OLIVER SACKS

RECUNOŞTINŢĂ

Cu un cuvânt înainte de Kate Edgar şi Bill Hayes
Traducere din engleză de Adina Cobuz
Titlul original: *Gratitude,* 2015

Humanitas, 2017

Versiune ebook: v1.0, ianuarie 2019

Oliver Sacks s-a născut în 1933 la Londra, într-o familie de medici, şi a studiat medicina la Queen's College, Oxford. La începutul anilor '60 s-a stabilit în Statele Unite, la San Francisco, iar din 1965 la New York (unde s-a stins din viaţă la sfârşitul lunii august 2015).

A îmbinat activitatea medicală cu scrisul, iar cărţile în care prezintă publicului larg cazurile sale clinice s-au bucurat de o uriaşă notorietate internaţională – au fost traduse în peste 25 de limbi, în tiraje de milioane de exemplare. Opera lui a avut un mare impact asupra intelectualilor umanişti şi asupra artiştilor. Cartea sa *Awakenings* a stat la baza filmului cu acelaşi titlu (cu Robert De Niro şi Robin Williams, film nominalizat la Premiul Oscar) şi a inspirat piesa lui Harold Pinter *A Kind of Alaska.* După *The Man Who Mistook His Wife for a Hat,* regizorul Peter Brook a pus în scenă un celebru spectacol de teatru.

Cărţi: *Migraine* (1970), *Awakenings* (1973, trad. Rom. *Revenirea la viaţă,* Humanitas, 2012), *A Leg to Stand On* (1984, trad. Rom. *Un picior de sprijin,* Humanitas, 2013), *The Man Who Mistook His Wife for a Hat* (1985, trad. Rom. *Omul care îşi confunda soţia cu o pălărie,* Humanitas, 2005, 2011), *Seeing Voices* (1989, trad. Rom. *Văzând glasuri,* Humanitas, 2013), *An Anthropologist on Mars* (1995), *The Island of the Colorblind* (1996), *Musicophilia* (2007, 2008, trad, rom. *Muzicofilia,* Humanitas, 2009, 2012), *The Mind's Eye* (2010, trad. Rom. *Ochiul minţii,* Humanitas, 2014), *Hallucinations* (2012, trad. Rom. *Halucinaţii*, Humanitas, 2016), *On the Move: A Life* (2015, trad. Rom. *În mişcare: O viaţă,* Humanitas, 2015).

Iată-mă acum în pragul morţii,
dar încă n-am încheiat socotelile cu viaţa.

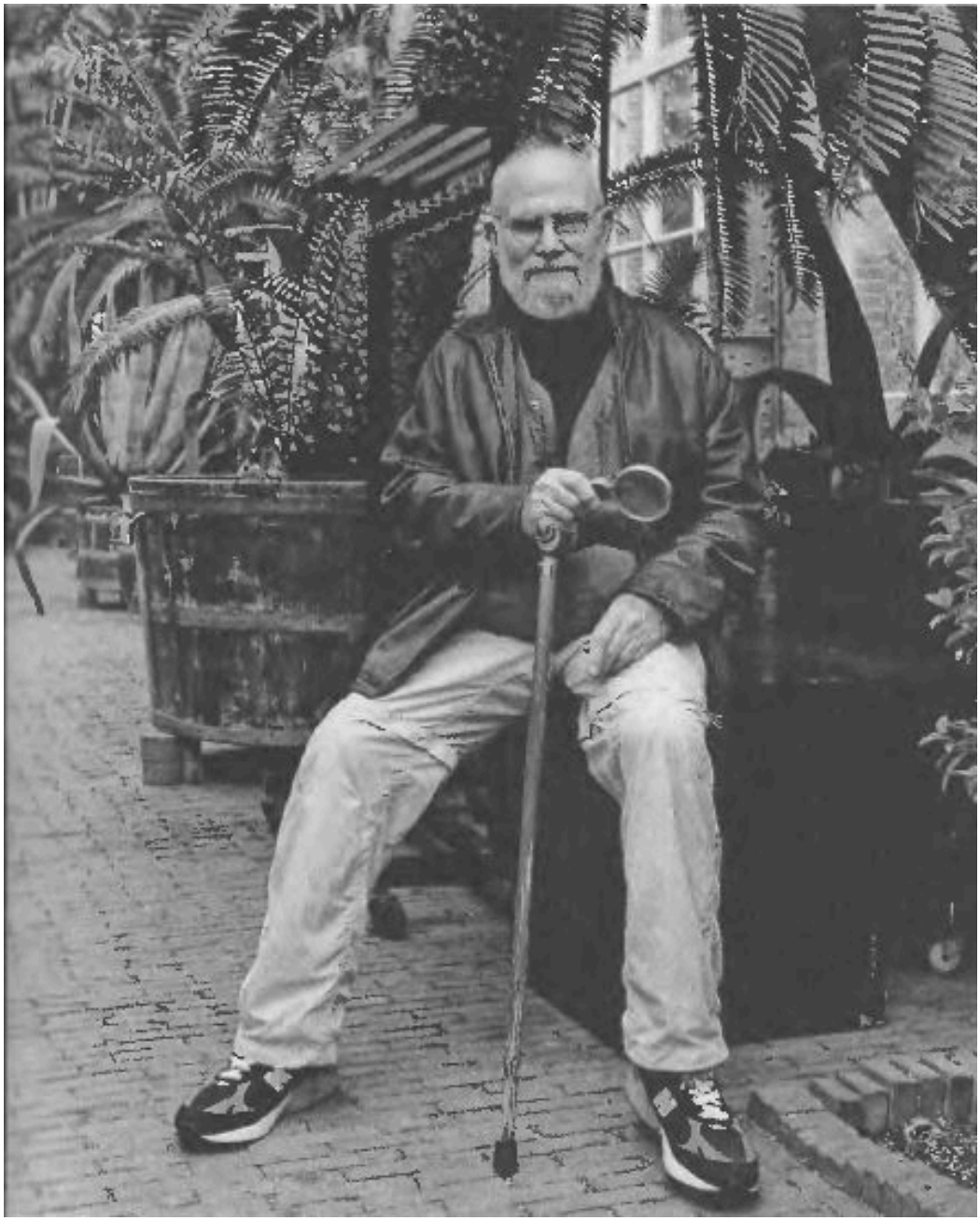

Cuvânt înainte

Cele patru eseuri reunite în această carte au fost scrise de Oliver Sacks în ultimii săi doi ani de viaţă şi au ca teme bătrâneţea, boala şi moartea, privite cu o delicateţe şi o limpezime fără egal. Primul eseu, „Mercur”, scris dintr-o răsuflare în luna iulie 2013, cu câteva zile înainte ca Sacks să împlinească optzeci de ani, aduce un omagiu bucuriilor prilejuite de vârsta senectuţii – fără a trece însă cu vederea inexorabila destrămare a funcţiilor trupeşti şi mentale.

Un an şi jumătate mai târziu, chiar după ce a terminat de scris volumul de memorii *În mişcare*, dr. Sacks a aflat că forma rară de cancer la ochi diagnosticată în 2005 evoluase în metastază la ficat. Existau extrem de puţine variante de tratament pentru acest tip de cancer, iar medicii nu-i dădeau mai mult de şase luni de trăit. În acest context şi-a scris Oliver Sacks, în doar câteva zile, eseul „Viaţa mea”, în care îşi mărturisea întreaga bucurie şi recunoştinţa de a fi dus o viaţă frumoasă. Şi totuşi, eseul nu a fost publicat imediat după aceea. Simţea cumva autorul că e prematur? Voia să vorbească despre stadiul terminal al bolii sale? O lună mai târziu, avea să treacă printr-o intervenţie medicală care i-ar mai fi dăruit câteva luni de viaţă activă; în chiar momentul intrării în operaţie, a cerut ca eseul să fie expediat ziarului *The New York Times,* care l-a şi publicat a doua zi. Reacţiile cititorilor au fost extraordinar de numeroase şi de empatice, aducându-i mare alinare.

Pe parcursul lunilor mai, iunie şi iulie 2015, Sacks s-a simţit relativ bine – scria, înota, cânta la pian, călătorea. În această perioadă a scris câteva eseuri, printre care şi „Tabelul periodic al elementelor în versiune proprie”, unde rememorează vechea lui pasiune pentru elementele chimice şi meditează asupra propriului destin vremelnic.

În august, starea lui de sănătate se degradase rapid, dar a continuat să scrie, cu ultimele puteri. Ultimul eseu din această carte, intitulat „Sabat”, a fost foarte important pentru autor, care s-a aplecat iar şi iar asupra semnificaţiei fiecărui cuvânt, ajungând până la esenţe. Eseul a fost publicat cu două săptămâni înainte de moartea lui Sacks, survenită în 30 august 2015.

Kate Edgar şi Bill Hayes

Mercur

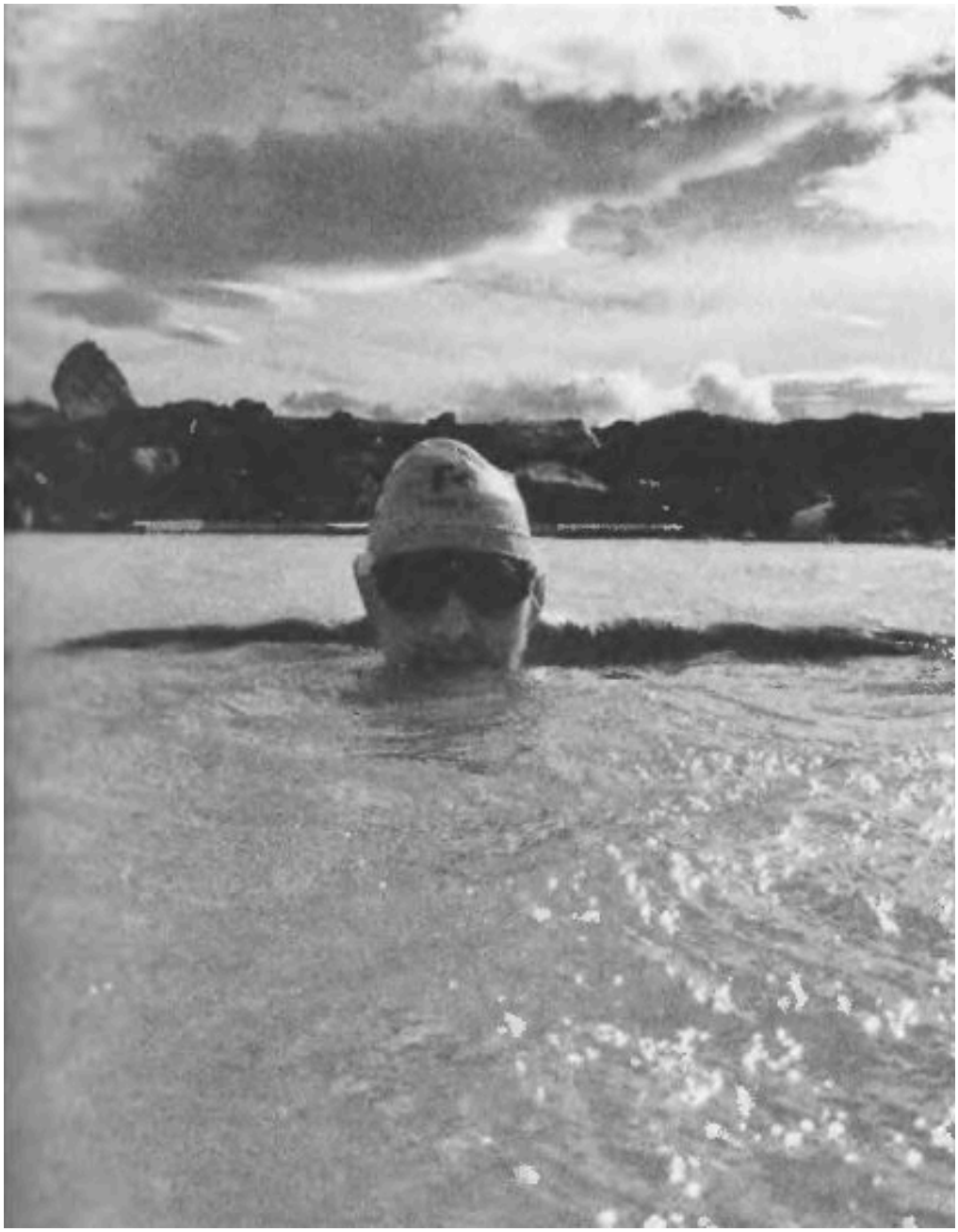

Azi-noapte am visat mercur – picături uriaşe, lucioase de argint-viu, plutind ba în sus, ba în jos. Mercurul e elementul chimic cu numărul 80, iar visul îmi reaminteşte că marţi o să împlinesc 80 de ani.

Elementele chimice şi vârstele s-au întrepătruns în viaţa mea încă din copilărie, când am învăţat ce e numărul atomic. La 11 ani puteam să spun „Sunt sodiu" (al unsprezecelea element), iar acum, la 79 de ani, sunt aur. Cu câţiva ani în urmă, când i-am făcut cadou unui prieten care împlinea 80 de ani o sticluţă de mercur – un recipient anume conceput să nu picure şi să nu se spargă –, s-a uitat nedumerit la mine, dar după o vreme mi-a trimis o scrisoare încântătoare, în care făcea haz: „Iau câte puţin în fiecare dimineaţă, face bine la sănătate."

Optzeci! Nici nu-mi vine-a crede. Am adeseori senzaţia că viaţa mea e-abia la început, după care îmi dau seama că de fapt sunt c-un picior în groapă. Mama a fost al şaisprezecelea copil la părinţi, din optsprezece; eu am fost cel mai mic dintre cei patru băieţi ai mamei şi aproape cel mai mic dintre nenumăraţii verişori din partea ei. În liceu am fost cel mai mic din clasă. Impresia că sunt cel mai tânăr dintre toţi nu m-a părăsit niciodată, iar acum sunt cam cel mai bătrân dintre cunoscuţii mei.

Am crezut c-o să mor la 41 de ani, când, urcând singur pe munte, am luat o trântă zdravănă şi mi-am rupt piciorul. Am improvizat nişte atele şi l-am imobilizat cum m-am priceput, apoi am coborât de-a buşilea de pe munte. În ceasurile lungi care au urmat, m-au năpădit amintirile, şi frumoase, şi urâte. Pentru cele mai multe dintre ele simţeam recunoştinţă – atât faţă de oameni şi tot ce mi-au dăruit, cât şi pentru faptul că am fost în stare, la rându-mi, să înapoiez lumii din binele primit. Cea de-a doua mea carte, *Revenirea la viaţă,* fusese publicată cu un an în urmă.

Acum, la aproape 80 de ani, împresurat de boală şi trecut prin atâtea operaţii, nu însă şi infirm, mă bucur că sunt în viaţă – „Sunt fericit că n-am murit!", mă surprind strigând câteodată, când e vreme frumoasă. (Spre deosebire de Samuel Beckett, căruia un prieten îmi povestea că i-ar fi spus într-o dimineaţă superbă de primăvară, când se plimbau prin Paris: „Într-o zi ca asta nu poţi să nu te bucuri că trăieşti, nu-i aşa?" La care Beckett i-a răspuns: „N-aş merge până-ntr-acolo.") Sunt recunoscător că am trecut prin atâtea întâmplări – şi bune, şi rele –, că am izbutit să scriu douăsprezece cărţi, că am primit nenumărate scrisori de la prieteni, colegi şi cititori şi că m-am bucurat de ceea ce Nathaniel Hawthorne numea „o legătură cu lumea".

Îmi pare rău că am irosit (şi încă mai irosesc) atâta timp; îmi pare rău că, la 80 de ani, sunt la fel de timid ca la 20, chinuitor de timid; îmi pare rău că nu cunosc altă limbă decât limba maternă; ar fi trebuit să călătoresc mai mult, să fi văzut şi cum trăiesc oamenii de prin alte părţi ale lumii.

Simt c-ar trebui să mă străduiesc să-mi împlinesc destinul, orice ar însemna asta. Unii pacienţi de-ai mei, ajunşi la vârsta de 90 sau de 100 de ani, spun *nunc dimittis* – „Mi-am trăit traiul, de-acum sunt gata să-nchid ochii”. Pentru unii asta înseamnă împărăţia cerurilor – gândul lor se îndreaptă întotdeauna mai curând spre rai decât spre iad, deşi Samuel Johnson şi James Boswell se cutremurau la gândul iadului şi erau furioşi pe David Hume, care nu împărtăşea asemenea convingeri. Eu, unul, nu cred în (şi nici nu-mi doresc) altă existenţă *post-mortem* decât aceea prilejuită de amintirile prietenilor şi de speranţa că, după ce n-o să mai fiu, cărţile pe care le-am scris le vor „vorbi” în continuare oamenilor.

W.H. Auden îmi spunea adeseori că e convins c-abia la 80 de ani „o să se cărăbănească” (n-a apucat decât 67). Deşi au trecut patruzeci de ani de la moartea lui, îl visez adesea, aşa cum îi visez şi pe părinţii mei şi pe unii dintre cei care mi-au fost pacienţi – plecaţi cu toţii de-atâta vreme dintre noi, oameni pe care i-am iubit şi care au însemnat mult pentru mine.

La vârsta de 80 de ani, omului îi dă târcoale spectrul demenţei ori al unui accident vascular cerebral. O treime dintre cei de-un leat sunt morţi, iar încă şi mai mulţi au grave suferinţe mentale sau fizice, sunt prinşi în capcana unei existenţe tragice, abia licărinde. La 80 de ani, semnele descompunerii se văd cu ochiul liber. Reacţionezi cu încetineală, uiţi adesea nume şi trebuie să-ţi cruţi puterile, dar, chiar şi aşa, te simţi adesea plin de energie şi de poftă de viaţă, nicidecum „bătrân”. Cu puţin noroc, poate voi reuşi, că mai teafăr, că mai beteag, s-o mai duc câţiva ani, să mă bucur în continuare de libertatea de a iubi şi de a munci, cele mai importante lucruri în viaţă, cum apăsat spunea Freud.

Când îmi va suna ceasul, sper să mor „în tranşee”, ca Francis Crick. Când a aflat că i s-a reactivat cancerul la colon, a tăcut preţ de o clipă, s-a uitat în depărtări, apoi şi-a reluat firul gândurilor. Când a fost întrebat despre diagnostic, câteva săptămâni mai târziu, Crick avea să spună: „Ceea ce are un început trebuie să aibă şi un sfârşit.” Avea 88 de ani şi era cu totul absorbit de munca lui.

Tatăl meu, care a trăit până la 94 de ani, spunea că cel de-al optulea deceniu al vieţii sale a fost cel mai plăcut dintre toate. Simţea, cum simt şi eu de altfel, nu că i se împuţinează mintea, ci că i se intensifică din ce în ce mai tare şi i se deschid orizonturile. La vârsta asta deja te bucuri de o lungă experienţă de viaţă, nu numai de a ta personală, ci şi de experienţele celorlalţi. Ai avut parte de izbânzi şi de nenorociri, de îndestulare şi de lipsuri, de revoluţii şi războaie, de mari realizări şi mari incertitudini. Ai văzut cum capătă contur teorii grandioase, pentru ca într-o clipă să fie răsturnate de încăpăţânata realitate concretă. La 8o de ani eşti mai conştient de vremelnicia lucrurilor şi, poate, de frumuseţea lor. Ai o perspectivă mai amplă asupra vieţii şi trăieşti

un sentiment puternic, acut al istoriei, de care nu eşti în stare la tinereţe. Pot să-mi închipui, pot să simt în fiecare fibră a fiinţei mele ce înseamnă un secol, aşa cum nu puteam la 40 ori la 60 de ani. Pentru mine, bătrâneţea nu e o vârstă funestă, pe care trebuie s-o îndur şi cu gândul căreia sunt silit să mă împac, ci o vreme a tihnei şi a libertăţii: sunt acum descătuşat de imperativele convenţionale ale tinereţii, sunt liber să explorez ce-mi doresc şi să culeg roadele gândurilor şi simţămintelor dintr-o viaţă întreagă.

Aştept cu nerăbdare să împlinesc 80 de ani.

Viaţa mea

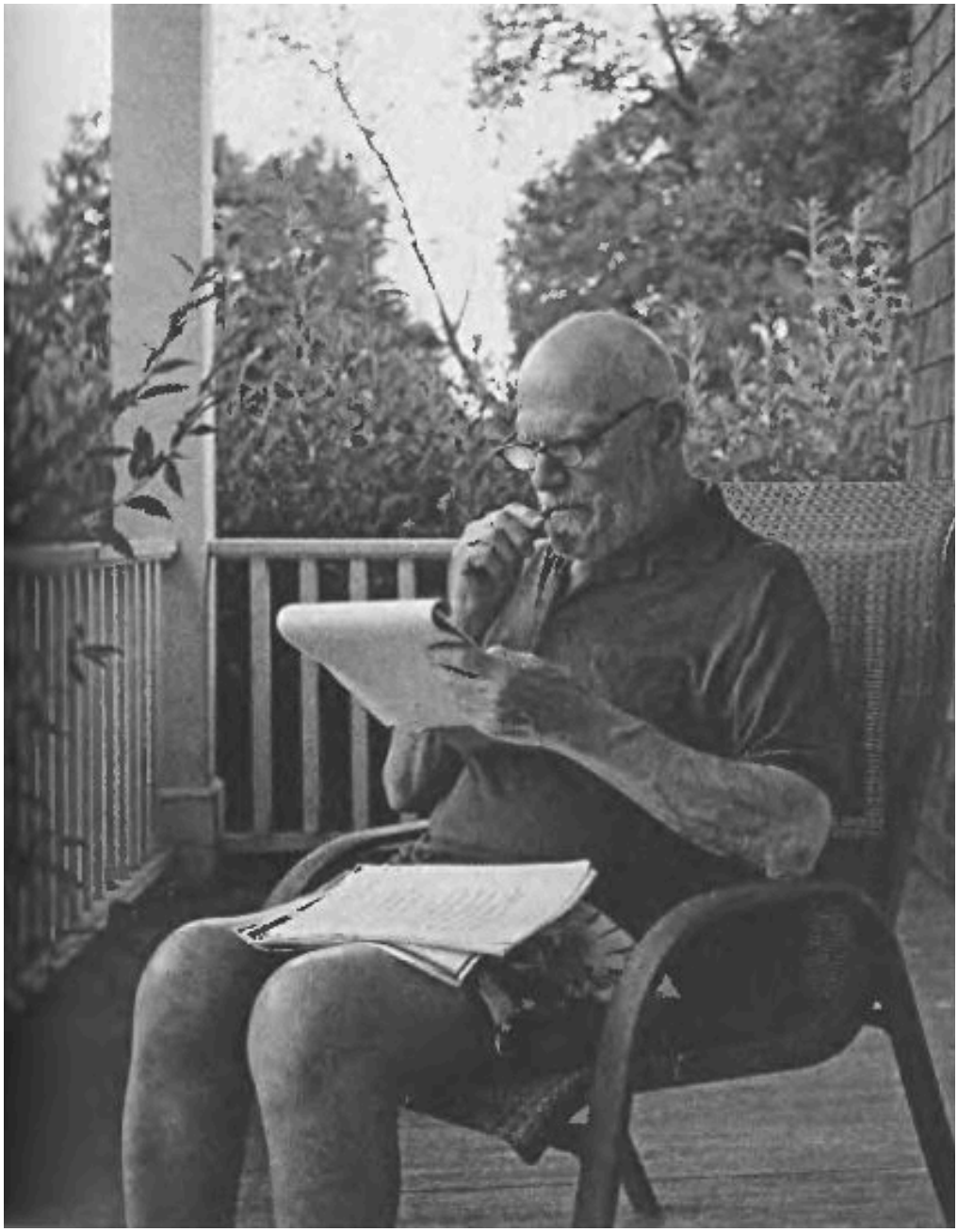

Acum o lună mă simţeam în putere, chiar sănătos tun. La 81 de ani, încă înot zilnic mai bine de un kilometru. Dar norocul m-a părăsit – cu câteva săptămâni în urmă am aflat că au apărut metastaze la ficat. Acum nouă ani am descoperit că am o tumoare rară la ochi, un melanom ocular. În urma radiaţiilor şi intervenţiei cu laser pentru îndepărtarea tumorii mi-am pierdut vederea la acel ochi. Dar, deşi melanomul ocular ajunge la metastază în cel mult 50 dintre cazuri, ţinând cont de particularităţile cazului meu, probabilitatea era cu mult mai mică. Mă număr aşadar printre nenorocoşi.

Sunt recunoscător că, după descoperirea bolii, am avut parte de nouă ani în care am fost sănătos şi am putut munci, dar iată-mă acum în pragul morţii. Cancerul mi-a luat în stăpânire o treime din ficat şi, cu toate că acest tip anume de cancer poate fi încetinit, e imposibil de suprimat.

Îmi revine acum să aleg în ce fel voi trăi lunile care-mi rămân de trăit. Ar trebui să fie în cel mai plin, mai profund şi mai productiv mod cu putinţă. Îmi dau curaj, în acest sens, vorbele unuia dintre filozofii mei preferaţi, David Hume, care, la vârsta de 65 de ani, aflând că suferă de o boală letală, şi-a scris o scurtă autobiografie, într-o singură zi a lunii aprilie 1776. A intitulat-o *Viaţa mea.*

„În momentul acesta mă aştept la un deznodământ rapid", scria el. „Nu am suferit prea mult din cauza acestei boli şi, ceea ce este mai ciudat, starea mea de spirit nu a fost afectată niciun moment. […] Am aceeaşi ardoare în ceea ce priveşte studiul şi sunt la fel de vesel când mă aflu în compania celorlalţi."

Am avut noroc să apuc 80 de ani, iar cei cincisprezece ani care mi-au fost îngăduiţi în plus faţă de cele şase decenii şi jumătate ale lui Hume au fost rodnici şi plini de iubire. În acest timp am publicat cinci cărţi şi mi-am scris autobiografia (ceva mai lungă decât cele câteva pagini ale lui Hume); alte câteva cărţi sunt aproape terminate.

„Sunt […] un om cu un temperament echilibrat", scria Hume în continuare, „deschis, sociabil şi vesel, capabil de ataşament, tolerant şi predispus la o moderaţie deosebită în ce priveşte toate pasiunile pe care le-a nutrit".

În acest punct încep deosebirile dintre mine şi Hume. Am avut şi eu parte de relaţii de afecţiune şi prietenie şi, la fel, nu am ţinut pică nimănui; în schimb, aş putea spune (iar cei care mă cunosc pot să depună mărturie) că numai cumpătată nu-mi e firea: dimpotrivă, am un temperament năvalnic, mă entuziasmez peste poate, iar în toate lucrurile care mă pasionează mă manifest cu cea mai mare lipsă de măsură.

Există totuşi o frază în textul lui Hume la care subscriu în mod special: „Este greu de crezut că cineva poate să fie mai detaşat de viaţă decât sunt eu acum."[1]

În zilele din urmă, am putut să-mi contemplu trecutul ca şi cum l-aş fi privit de undeva de la înălţime, ca pe o panoramă, şi am putut vedea în profunzime felul în care se interconectau toate componentele sale. Nu înseamnă însă c-am încheiat socotelile cu viaţa. Ba dimpotrivă, mă simt extraordinar de viu, iar în timpul ce mi-a mai rămas am de gând şi trag nădejde să izbutesc să-mi cultiv prieteniile, să-mi iau rămas-bun cum se cuvine de la cei dragi, să mă dedic mai mult scrisului, să călătoresc în măsura în care organismul îmi permite, să cunosc şi să înţeleg mai multe şi mai intens.

E nevoie pentru asta de îndrăzneală, de claritate şi de sinceritate; e nevoie să-mi dau silinţa şi să pun ordine în treburile mele cu lumea. Vom găsi totuşi întru câtva vreme şi pentru distracţii, poate chiar pentru copilării.

Am căpătat dintr-odată abilitatea de a vedea lucrurile în amănunţime şi în perspectivă. Timpul nu-mi mai permite să mă aplec asupra lucrurilor frivole. În centrul preocupărilor mele trebuie să mă aflu eu însumi, cu munca mea şi cu prietenii mei. Nu voi mai petrece seară de seară uitându-mă la ştiri. Nu mă voi mai lăsa acaparat de dezbaterile politice sau de problema încălzirii globale.

Şi nu e vorba de indiferenţă aici, ci de detaşare – încă mă interesează chestiunile privitoare la Orientul Mijlociu, sau încălzirea globală, sau prăpastia dintre clasele sociale, dar rezolvarea lor nu mă mai priveşte pe mine, ci generaţiile viitoare. Mă umple de bucurie când întâlnesc oameni tineri şi talentaţi – iar cel care mi-a făcut biopsia şi mi-a pus diagnosticul se numără printre aceştia. Am convingerea că viitorul e pe mâini bune.

În ultimii aproximativ zece ani, am resimţit din ce în ce mai acut dispariţia celor din generaţia mea. E pe ducă generaţia mea, iar moartea fiecăruia dintre aceşti oameni am simţit-o ca pe o sfâşiere, ca şi cum mi s-ar fi smuls bucăţi din mine. Murim cu toţii, şi odată cu noi dispare ceea ce ne face unici şi de neînlocuit. Nimeni nu poate umple golul pe care-l lăsăm în urmă, pentru că aşa ne este dat, din punct de vedere genetic şi neuronal: să se nască fiecare ca un individ irepetabil, să-şi croiască singur drumul, să-şi trăiască viaţa, după care să se stingă.

Nu neg că mi-e teamă. Şi totuşi, predominant în mine rămâne sentimentul de recunoştinţă. Am dăruit dragoste şi am primit dragoste în dar; am fost binecuvântat cu multe lucruri minunate, şi la rându-mi am întors lumii din zestrea mea; m-am bucurat de cărţi, de colindat prin lume, de idei şi de scris. Am întreţinut o legătură cu lumea, genul acela special de legătură care se înfiripă între scriitori şi cititorii lor.

Mai presus de orice, am fost o fiinţă gânditoare, un animal cu raţiune, născut pe o planetă frumoasă, ceea ce în sine e un privilegiu enorm şi o aventură unică.

Tabelul periodic al elementelor în versiune proprie

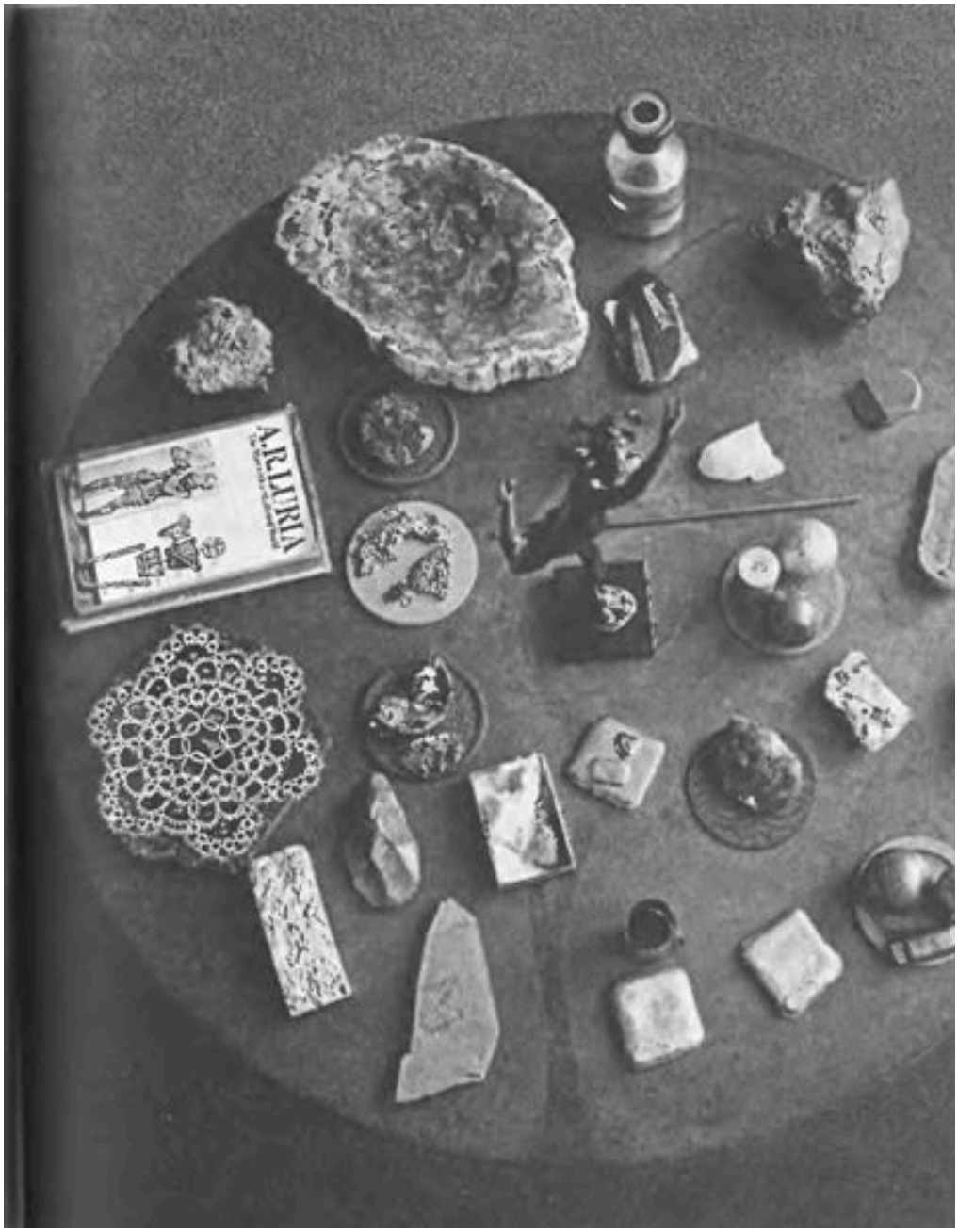
A.R.LURIA

Săptămână de săptămână, aştept cu mare nerăbdare, aproape cu nesaţ sosirea publicaţiilor precum *Nature* sau *Science*, pe care, odată primite, le deschid direct la articolele despre ştiinţele fizice, şi nu la cele despre biologie şi medicină, cum ar fi de aşteptat. În copilărie am fost vrăjit înainte de toate de ştiinţele fizice.

Într-un număr recent al revistei *Nature,* a apărut un articol fascinant, semnat de Frank Wilezek, laureat al Premiului Nobel pentru fizică, unde vorbea despre o nouă metodă de a calcula masele uşor diferite ale neutronilor şi protonilor. Potrivit noilor calcule, neutronii au masa 939,56563, spre deosebire de protoni, cu masa 938,27231, o diferenţă aproape insignifiantă, am zice – deşi, dacă lucrurile ar fi stat altfel, probabil că universul aşa cum îl cunoaştem nici n-ar fi existat. După cum scrie dr. Wilezek, faptul că am ajuns să putem face aceste calcule „ne dă motive să sperăm că în viitor fizica nucleară va atinge acelaşi nivel de precizie şi versatilitate deja atins de fizica atomică" – o revoluţie pe care, din păcate, nu voi ajunge s-o trăiesc.

Francis Crick avea convingerea că „problema problemelor" – felul în care ia naştere în creier conştiinţa – îşi va găsi o rezolvare până în anul 2030. „Vei prinde acele vremuri", îi spunea adeseori prietenului meu Ralph M. Siegel, neurolog de profesie; „s-ar putea să le prinzi şi tu, Oliver, dacă trăieşti până la vârsta mea". Crick avea aproape 90 de ani când a murit, fiind activ şi cercetând domeniul conştiinţei până în ultima clipă. Ralph s-a prăpădit cu zile, la 52 de ani, iar eu am cancer în stadiu terminal, la vârsta de 82 de ani. Trebuie să mărturisesc că nu mă simt deosebit de îngrijorat de „problema problemelor" care este tema conştiinţei – mai precis, nu o percep deloc ca pe o problemă; mă întristează însă gândul că nu voi mai apuca să văd progresele noii fizici nucleare preconizate de dr. Wilezek, şi nici alte mii de descoperiri în ştiinţele fizice şi biologice.

În urmă cu câteva săptămâni mă aflam undeva la ţară, departe de luminile metropolei, şi am admirat atunci „cerul pavat cu stele", cum spunea Milton[12]; credeam că numai de pe platouri muntoase înalte cum e Atacama, în Chile (unde se află unele dintre cele mai puternice telescoape din lume), puteai vedea un asemenea cer. Sub splendoarea aceea celestă mi-am dat seama dintr-odată că mai am atât de puţin timp să trăiesc, să experimentez. Pentru mine, frumuseţea cerului şi eternitatea se îngemănau cu simţământul trecerii – şi cu moartea.

Le-am spus prietenilor mei Kate şi Allen: „Mi-aş dori să mor contemplând bolta cerească." „Te vom aduce afară în scaunul cu rotile", mi-au răspuns.

De când am scris, în februarie, eseul despre stadiul terminal al bolii mele, am primit alinare prin intermediul sutelor de scrisori care au ajuns la mine, am simţit că sunt iubit şi apreciat şi am sentimentul că, în ciuda a toate, am trăit, se pare, cu sens şi cu folos. Simt o mare bucurie şi recunoştinţă pentru toate aceste

lucruri – şi totuşi, nimic nu m-a zguduit mai tare ca acea noapte plină de stele.

De mic copil am trecut prin diverse pierderi – am pierdut oameni dragi mie – încercând să evadez în lumea ideilor. Când, la vârsta de şase ani, am ajuns la internat, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, numerele mi-au devenit prietenii cei mai buni; când, la vârsta de zece ani, am ajuns din nou la Londra, elementele chimice şi tabelul periodic mi-au devenit tovarăşi de nădejde. De câte ori mi-a fost greu de-a lungul vieţii, m-am întors mereu şi mereu la ştiinţele fizice, o lume lipsită de viaţă, dar şi de moarte.

Iar acum, în această conjunctură, când moartea nu mai e doar un concept abstract, ci o prezenţă – foarte intimă şi imposibil de ignorat –, m-am înconjurat din nou, ca în copilărie, de metale şi minerale, mici embleme ale eternităţii. Într-un capăt al biroului ţin o cutie frumoasă în care se află elementul chimic cu numărul 81; am primit-o în dar de la un amic englez pasionat ca şi mine: „Happy Thallium Birthday", spune inscripţia, amintire de la aniversarea mea de 81 de ani, din iulie trecut; după care vine zona dedicată plumbului, elementul cu numărul 82, de la aniversarea de anul acesta, din urmă cu câteva zile. Tot aici, o casetuţă de plumb în care se află elementul cu numărul 90, toriu, toriu cristalin, frumos ca diamantul şi, fireşte, radioactiv – de aceea şi caseta de plumb.

*

La începutul anului, chiar în perioada când am aflat că am cancer, mă simţeam fizic destul de bine, deşi ficatul îmi era pe jumătate ros de metastaze. După procedura din februarie, când în arterele hepatice mi-au fost injectate mici particule blocante – procedură numită embolizare –, m-am simţit îngrozitor vreo două săptămâni, după care mi-a fost nemaipomenit de bine, simţeam că debordez de energie, atât din punct de vedere fizic, cât şi mental. (Metastazele au fost eliminate, temporar, aproape complet prin embolizare.) Am avut noroc nu de o remisie, ci de o intermisie, un răgaz în care să stau cu prietenii, să-mi văd pacienţii, să scriu şi să vizitez ţara mea natală, Anglia. Nimeni nu credea pe-atunci că sunt în stadiu terminal; chiar şi eu uitam uneori de boală.

Spre sfârşitul lunii mai şi în primele zile din iunie, starea mea de sănătate a început să se deterioreze; asta nu m-a împiedicat să-mi petrec cea de-a optzeci şi doua aniversare cu surle şi trâmbiţe. (Auden era de părere că trebuie să ne sărbătorim ziua de naştere indiferent cât de greu ne este.) În prezent însă, am o stare de greaţă şi n-am poftă de mâncare; am frisoane în timpul zilei, iar noaptea transpir abundent; cea mai rea dintre toate e însă oboseala aceasta generalizată şi epuizarea care mă doboară de

fiecare dată când mă dedic unei activităţi mai mult timp. Încă înot zi de zi, dar ceva mai lent, deoarece simt cum mi se taie răsuflarea. Înainte nu dădeam prea mare importanţă, dar de astă dată sunt conştient că e vorba de boală. În 7 iulie am făcut o tomografie care a arătat nu doar că metastazele apăruseră la loc în ficat, dar chiar se împrăştiaseră mult în afara lui.

Săptămâna trecută am început un nou tratament, imunoterapia. Prezintă anumite riscuri, dar trag nădejde să mai câştig astfel câteva luni bune de trăit. Cu puţin înainte mi-am dorit şi un răgaz de destindere: am mers în North Carolina să vizitez extraordinarul centru de cercetare a lemurienilor de la Duke University. Lemurienii se înrudesc îndeaproape cu ramura ancestrală din care s-au desprins toate primatele, şi-mi face plăcere să-mi imaginez că, în urmă cu cincizeci de milioane de ani, unul dintre strămoşii mei a fost o mică vietate care trăia în copaci, foarte asemănătoare cu lemurienii din ziua de azi. Îmi place cum se caţără agili printre crengi, îmi place felul lor de-a fi iscoditor.

*

După zona plumbului de pe biroul meu urmează teritoriul bismutului: izotop natural de bismut din Australia; mici lingouri de bismut sub formă de limuzine extrase dintr-o mină din Bolivia; bismut topit şi întărit care a luat forma unor fascinante cristale iridescente, aşezate în straturi precum satele tribului hopi; şi, ca un omagiu adus lui Euclid şi frumuseţii geometriei, un cilindru şi o sferă din bismut.

Bismutul este elementul chimic cu numărul 83. Mă îndoiesc că voi mai prinde cea de-a optzeci şi treia aniversare, dar îmi dă un fel de speranţă, de încurajare faptul că sunt înconjurat de „numărul 83”. Mai mult chiar, dintotdeauna am avut o slăbiciune pentru bismut, metal cenuşiu fără mari pretenţii, adeseori trecut cu vederea, nebăgat în seamă nici chiar de cei pasionaţi de metale. În profesia mea de doctor, m-am simţit mereu apropiat sufleteşte de cei marginalizaţi sau trataţi necorespunzător, afinitate prelungită şi la universul anorganic; de aici slăbiciunea mea faţă de bismut.

Nu am aproape nicio îndoială că nu voi mai prinde aniversarea poloniului (cu numărul 84); nici nu mi-aş dori să ţin în casă poloniu, puternic radioactiv şi ucigător cum e el.

În capătul celălalt al biroului pe care e desfăşurat tabelul meu periodic se află o bucată de beriliu (elementul chimic cu numărul 4) minunat prelucrată, care-mi aminteşte de copilărie şi de cât de mult timp a trecut de când mi-am început viaţa ce stă să se sfârşească.

Sabat

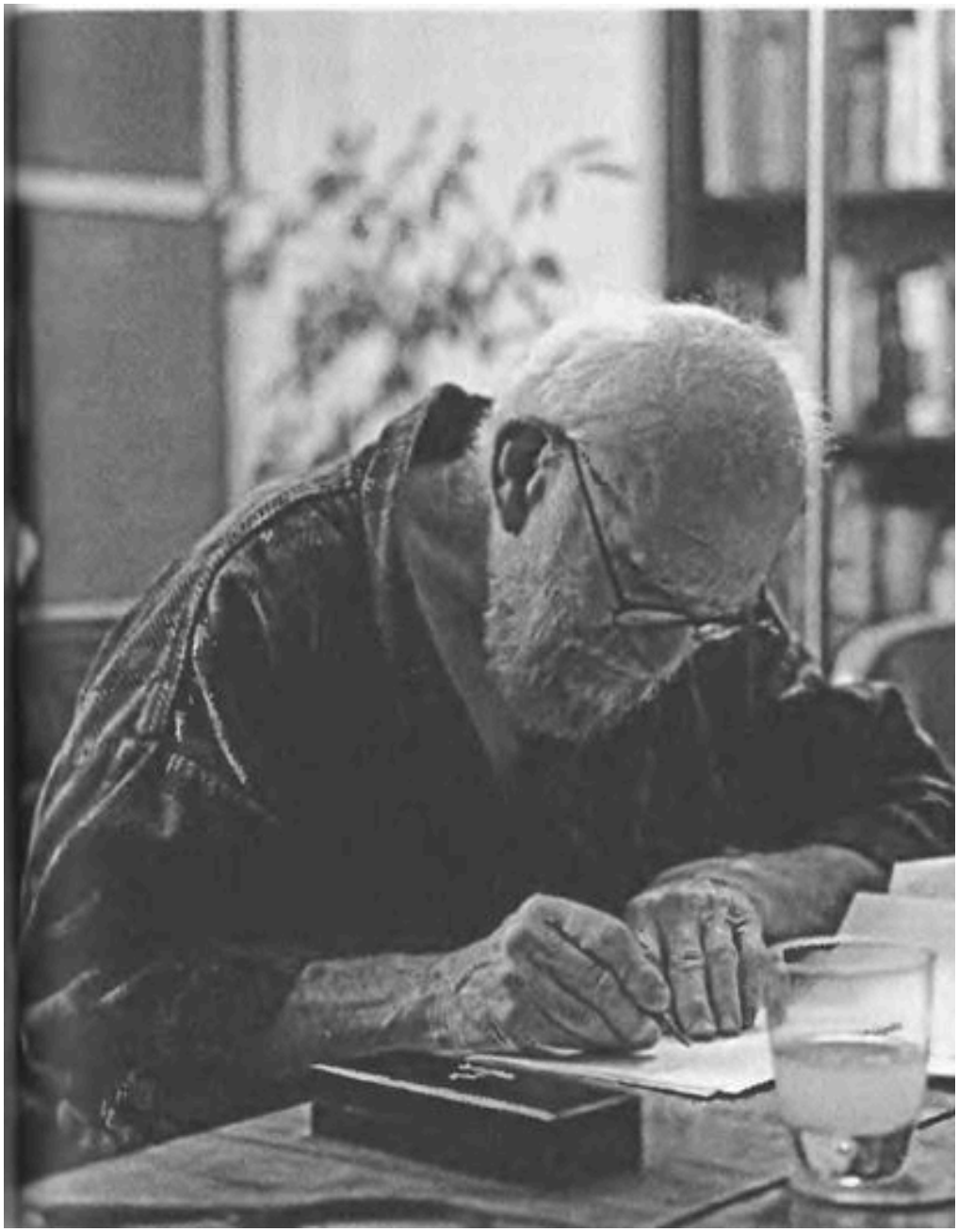

Mama mea, împreună cu cei şaptesprezece fraţi şi surori ale ei, a fost crescută în spiritul iudaismului ortodox – în toate fotografiile, tatăl lor poartă yarmulka, iar legenda spune că se trezea noaptea când simţea că-i aluneca de pe cap. Şi tatăl meu se trăgea dintr-o familie de evrei ortodocşi. Amândoi părinţii mei respectau cea de-a patra poruncă („Adu-ţi aminte de ziua Sabatului, ca s-o sfinţeşti"), iar Sabatul (sau Shabbos, cum îi spuneam noi, în spiritul învăţăturii evreilor lituanieni) era cu totul diferit faţă de celelalte zile ale săptămânii. Nu aveai voie să lucrezi sub nicio formă, nu aveai voie să urci la volan sau să răspunzi la telefon; era interzis să aprinzi lumina sau maşina de gătit. Cum erau medici de profesie, părinţii mei mai făceau şi excepţii de la regulă. Telefonul rămânea în furcă, astfel încât să poată fi sunaţi, de asemenea uneori era nevoie să urce la volan; trebuiau să fie de găsit, în caz de nevoie, să meargă în vizită la pacienţi, să intre în operaţii sau să asiste la naşterea copiilor.

Locuiam în Cricklewood, în nord-vestul Londrei, într-o comunitate de evrei cât se poate de ortodocşi – măcelarul, brutarul, băcanul, zarzavagiul, negustorul de peşte, toţi îşi închideau prăvăliile în aşteptarea Sabatului şi nu mai ridicau obloanele până duminică dimineaţă. Cu toţii respectam Shabbos în spiritul aceleiaşi tradiţii, ne imaginam noi.

Vinerea, pe la prânz, mama lăsa deoparte veşmintele şi atribuţiile de medic şi se dedica gătitului de peşte umplut şi de alte delicatese pentru Shabbos. Chiar înainte să se lase întunericul, aprindea lumânările rituale, ferindu-le flacăra cu mâna căuş, ca să nu se stingă, şi îngâna o rugăciune. Noi ne îmbrăcam cu hainele bune de Shabbos şi ne adunam în jurul celei dintâi mese de Sabat, la cină. Tata ridica potirul de argint şi rostea binecuvântarea şi kiddush-ul, rugăciunea de sfinţire a bucatelor, iar după ce terminam de mâncat ne dădea tonul în intonarea rugăciunii de mulţumire.

În dimineaţa zilei de sâmbătă, eu şi cei trei fraţi ai mei mergeam împreună cu părinţii la sinagoga Cricklewood, de pe Walm Lane, o clădire imensă construită prin anii '30, concepută să găzduiască o parte din valul de evrei veniţi atunci din East End în Cricklewood. Toată copilăria mea, sinagoga a fost mereu plină, şi fiecare îşi avea locul bine stabilit: bărbaţii la parter, iar femeile – printre care mama, precum şi numeroasele mătuşi şi verişoare – la balcon; puştan fiind, le făceam uneori cu mâna în timpul slujbei religioase. Nu înţelegeam nimic din ebraica din cartea cu rugăciuni, dar îmi plăcea cum sună, mai ales rugăciunile datând din Evul Mediu, intonate de hazanul nostru foarte talentat.

După slujbă ieşeam cu toţii afară – iar de cele mai multe ori mergeam pe jos până la mătuşa Florrie acasă, unde, împreună cu cei trei copii ai săi, rosteam kiddush-ul; se bea vin roşu şi dulce şi mâncam prăjituri cu miere, numai bune să ne facă poftă de mâncare până la prânz. După prânzul rece pe care-l luam acasă –

peşte umplut, somon poşat, peltea de sfeclă roşie –, în cazul în care părinţii mei nu erau chemaţi la serviciu pentru urgenţe, după-amiezile de sâmbătă erau dedicate vizitelor în familie. Unchii şi mătuşile şi verişorii veneau la noi la ora ceaiului, sau mergeam noi la ei; se putea ajunge uşor pe jos la oricare dintre locuinţe.

*

Cel de-al Doilea Război Mondial a făcut ravagii în rândurile comunităţii noastre din Cricklewood, iar în anii de după conflagraţie întreaga comunitate evreiască din Anglia avea să piardă mii de membri. Mulţi dintre ei, printre care şi veri de-ai mei, au emigrat în Israel; alţii au plecat în Australia, Canada sau Statele Unite; Marcus, fratele meu mai mare, a emigrat în Australia în 1950. Mulţi dintre cei care au rămas în Anglia au asimilat şi adoptat versiuni diluate ale iudaismului. De la un an la altul, sinagoga noastră, plină-ochi în anii copilăriei mele, a devenit din ce în ce mai goală.

Ceremonia mea de bar mitzvah s-a ţinut în 1946, în faţa unei sinagogi relativ pline, inclusiv în faţa câtorva zeci de rude, dar aşa avea să se încheie pentru mine respectarea tradiţiei evreieşti. Nu am adoptat regulile rituale specifice evreilor adulţi – nu m-am rugat zi de zi, nu am purtat tefilinul în timpul rugăciunilor de dimineaţă din zilele lucrătoare – şi încet-încet nu mi-au mai spus nimic credinţele şi obiceiurile părinţilor mei, deşi până când am împlinit 18 ani nu a fost niciun moment de ruptură clară între noi. Atunci, la 18 ani, m-a chestionat tata în privinţa orientării mele sexuale şi m-a silit să recunosc că-mi plăceau băieţii.

„Nu am făcut nimic – i-am zis –, pur şi simplu asta simt, dar te rog, nu-i spune mamei, n-o să înţeleagă."

Dar tata i-a spus, iar a doua zi dimineaţă mama a venit la mine îngrozită şi mi-a strigat: „Eşti o spurcăciune. Îmi doresc să nu te fi născut." Fără doar şi poate se gândea la versetul din Levitic care spune: „Dacă cineva se culcă cu un bărbat ca şi cu o femeie, aceasta este spurcăciune şi amândoi trebuie daţi morţii; sângele lor asupră-le."

Nu s-a mai pomenit niciodată nimic despre acest subiect, dar vorbele ei nemiloase m-au determinat să urăsc bigotismul şi cruzimea care zac în religie.

Am devenit medic în 1960, moment în care m-am smuls din Anglia şi din mijlocul familiei şi comunităţii mele şi am plecat în Lumea Nouă, unde nu cunoşteam pe nimeni. Când m-am mutat în Los Angeles, am găsit un fel de comunitate printre culturiştii din Muscle Beach şi printre colegii mei rezidenţi la neurologie la UCLA, dar tânjeam după relaţii mai profunde – după un „sens" – în viaţa mea; această lipsă m-a împins, cred, spre dependenţa aproape sinucigaşă de amfetamine, în anii '60.

Odată ce am găsit un loc de muncă potrivit pentru mine în New York, la spitalul de boli cronice din Bronx („Muntele Carmel" despre care am scris în *Revenirea la viaţă),* am început încet-încet să-mi revin. Eram fascinat de pacienţii mei de acolo, îi îngrijeam cu dăruire şi simţeam că e de datoria mea să relatez lumii poveştile lor – poveşti despre stări practic necunoscute, aproape de neimaginat pentru publicul larg, ca de altfel şi pentru mulţi dintre colegii mei. Mi-am descoperit vocaţia şi mi-am urmat-o cu încăpăţânare, neabătut, fără prea mari încurajări din partea colegilor mei. Aproape fără să-mi dau seama am devenit un povestitor, într-o vreme în care literatura medicală de popularizare dispăruse aproape cu desăvârşire. Ceea ce nu m-a descurajat, întrucât simţeam că mă revendic de la extraordinarele relatări clinice neurologice din secolul al XIX-lea (în direcţia aceasta am fost încurajat de marele neuropsiholog rus A.R. Luria). Ani şi ani la rând am dus o existenţă singuratică, aproape pustnică, dar care mi-a furnizat satisfacţii extraordinare.

*

În anii '90, am făcut cunoştinţă cu Robert John Aumann, un văr de-al meu, cam de-o seamă cu mine, un om cu înfăţişare remarcabilă, robust şi atletic, cu o barbă lungă şi albă, semănând, chiar la vârsta lui de 60 de ani, cu un înţelept din vechime. E de o inteligenţă ieşită din comun, dublată de căldură sufletească şi de blândeţe, precum şi de un devotament religios – chiar aşa, „devotament" e unul dintre cuvintele lui preferate. Deşi în plan profesional pledează pentru raţiune în domeniul economic şi în relaţiile interumane, nu găseşte c-ar fi vreun conflict între raţiune şi credinţă.

Era ferm convins că trebuie să ţin o mezuză[3] la uşă şi de aceea mi-a adus una din Israel. „Ştiu că nu crezi în aşa ceva", mi-a zis, „dar tot ar trebui să ai o mezuză". N-am îndrăznit să-l contrazic.

Într-un remarcabil interviu din 2004, Robert John vorbea despre întreaga lui carieră în domeniul matematicii şi al teoriei jocurilor, dar şi despre familie – cum pleacă la schi sau în excursii pe munte cu cei aproape treizeci de copii şi nepoţi (dimpreună cu un bucătar cuşer şi cu toate ustensilele de bucătărie după el) – şi despre importanţa Sabatului pentru el.

„Respectarea Sabatului este o datină deosebit de frumoasă", spunea, „şi e imposibilă dacă nu eşti religios. Nici măcar nu are importanţă cum putem face noi societatea să fie mai bună, ci cum ne putem îmbunătăţi propria viaţă".

În decembrie 2005, Robert John a fost răsplătit cu Premiul Nobel pentru contribuţiile sale esenţiale în domeniul economiei vreme de cinci decenii. Comitetul Nobel a cam avut de furcă cu el, deoarece a mers la Stockholm însoţit de întreaga familie, inclusiv de mulţi dintre copii şi nepoţi, iar pentru toţi a fost

nevoie să se respecte ritualul cuşer, cu veselă, tacâmuri şi alimente speciale, dar şi cu îmbrăcăminte deosebită, care să respecte interdicţia biblică de a alătura ţesăturile de lână cu cele de in.

În aceeaşi lună, am fost diagnosticat cu cancer la un ochi, iar cât am stat internat în luna următoare pentru tratament, am primit vizita lui Robert John. Avea o mulţime de poveşti amuzante despre Premiul Nobel şi despre ceremonia de la Stockholm, dar printre altele a mai spus şi că, de-ar fi trebuit să călătorească la Stockholm într-o sâmbătă, ar fi refuzat premiul. Devotamentul său faţă de respectarea Sabatului, cu pacea sufletească pe care o implică şi cu îndepărtarea de grijile lumeşti, l-ar fi determinat să renunţe chiar şi la Nobel.

*

În 1955, când aveam 22 de ani, am plecat pentru câteva luni să muncesc într-un kibbutz din Israel şi, deşi nu mi-a displăcut, am hotărât să nu mai merg niciodată acolo. Cu toate că mulţi dintre verişorii mei s-au mutat în Israel, situaţia politică din Orientul Mijlociu mă tulbura şi mă temeam că nu mi-aş fi găsit locul într-o societate profund religioasă. Iată însă că în primăvara lui 2014, aflând că e pe patul morţii verişoara Marjorie – medic de profesie, protejată a mamei mele, activă până la vârsta de 98 de ani –, am sunat-o la Ierusalim ca să ne luăm rămas-bun. Pronunţa cuvintele răsunător şi cu o forţă neaşteptată, şi am recunoscut în ele accentul mamei. „N-am de gând să mor acum”, mi-a spus, „pe 18 iunie împlinesc 100 de ani. O să fii aici?” „Sigur că da”, i-am răspuns. În momentul în care am închis telefonul, mi-am dat seama că am încălcat în câteva secunde o hotărâre de care mă ţinusem vreme de aproape şaizeci de ani.

A fost o vizită în familie, cu tot ce înseamnă asta. Am luat parte la aniversarea lui Marjorie alături de toate rudele ei apropiate şi îndepărtate. Am revăzut doi dintre verii din Londra de care mă simţeam mai ataşat, nenumăraţi alţi veri îndepărtaţi şi, firește, l-am revăzut pe Robert John. M-am simţit primit în mijlocul familiei mele într-un mod pe care nu-l mai trăisem din copilărie.

Am avut oarece temeri că vor fi probleme pentru că am mers acolo cu partenerul meu de viaţă, Billy – încă îmi răsunau în urechi vorbele mamei –, dar toată lumea l-a întâmpinat cu la fel de multă căldură ca şi pe mine. Atât de mult se schimbase mentalitatea, chiar şi într-o comunitate de evrei ortodocşi, iar asta a devenit vădit când Robert John ne-a invitat pe mine şi pe Billy să luăm masa de Sabat împreună cu familia lui.

Pacea Sabatului, pacea lumii încremenite, a timpului din afara timpului, a fost palpabilă, a impregnat totul în jur, şi m-a năpădit un alean, un fel de nostalgie, întrebându-mă ce s-ar fi întâmplat

dacă A şi B şi C ar fi fost altfel. Ce om aş fi devenit? Ce viaţă aş fi dus oare?

În decembrie 2014 mi-am încheiat lucrul la memoriile mele, *În mişcare,* şi i-am înmânat manuscrisul editorului, fără măcar să-mi imaginez că peste câteva zile aveam să aflu că am cancer în ultimul stadiu, urmare a unui melanom apărut la ochi în urmă cu nouă ani. Mă bucur că mi-am scris cartea fără să ştiu acest lucru şi că am reuşit pentru prima dată în viaţă să-mi exprim orientarea sexuală deschis, fără ocolişuri, privind lumea în faţă şi eliberându-mă de povara secretului şi de sentimentul de vinovăţie.

În februarie, am simţit nevoia să vorbesc făţiş şi despre boala mea – şi să înfrunt perspectiva morţii. Eram în spital când mi-a fost publicat în *The New York Times* eseul „Viaţa mea". În iulie am scris un alt text, „Tabelul periodic al elementelor în versiune proprie", în care vorbeam despre universul fizic şi despre elementele chimice pe care le iubeam atât de mult.

Iată-mă acum, slăbit, cu răsuflarea întretăiată, cu muşchii altădată fermi măcinaţi de cancer, mă surprind tot mai des gândindu-mă nu la treburile supranaturale sau spirituale, ci la ce înseamnă să trăieşti temeinic şi cu folos – la cum poate omul să se împace cu sine. Mă surprind gândindu-mă la Sabat, ziua de odihnă, a şaptea zi a săptămânii şi poate chiar a şaptea zi a unei vieţi de om, când simţi că ţi-ai încheiat lucrarea şi poţi, împăcat în cuget, să-ţi găseşti tihna.

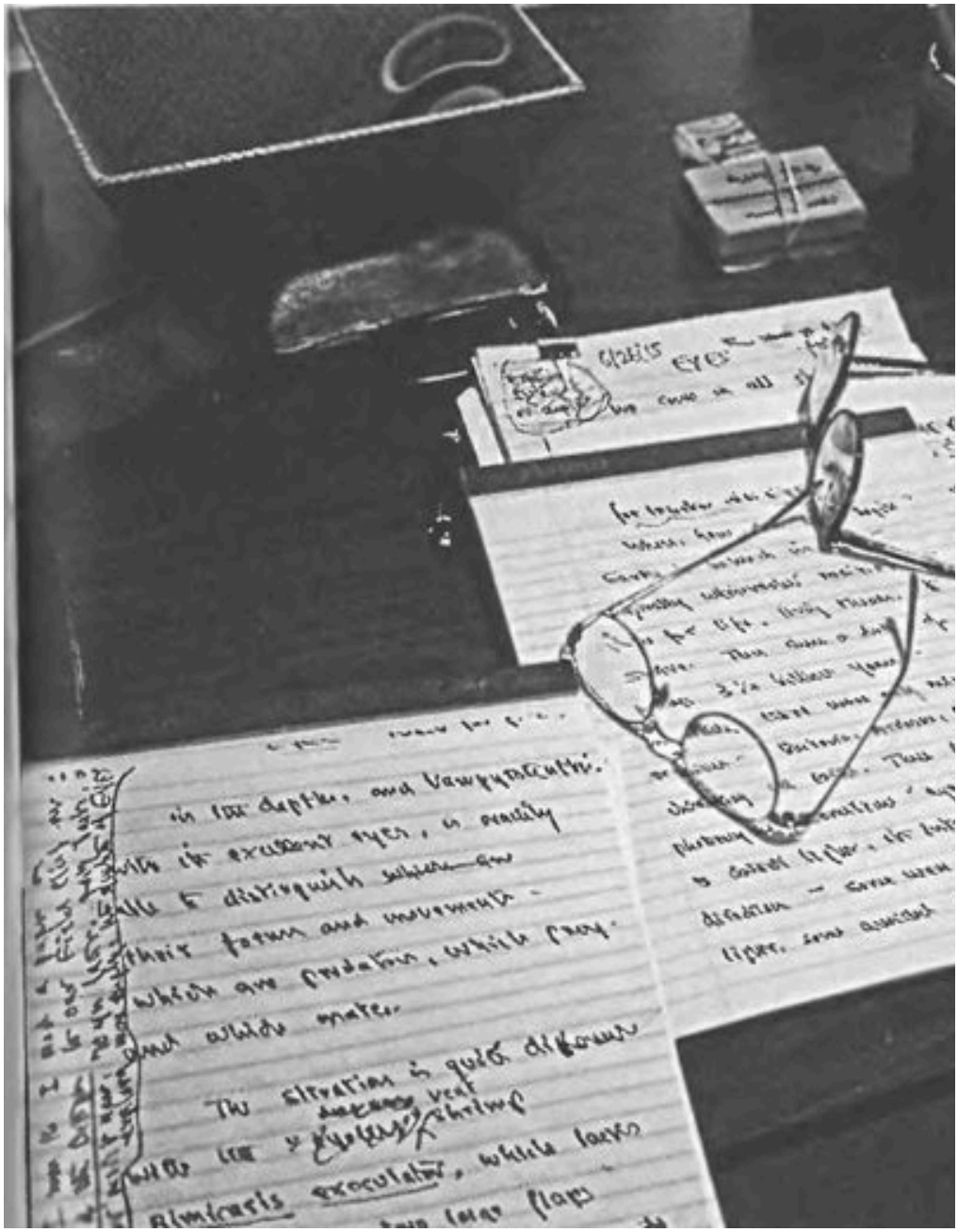

Pentru mine, bătrînețea nu e o vîrstă funestă, pe care trebuie s-o îndur și cu gîndul căreia sunt silit să mă împac, ci o vreme a tihnei și a libertății: sunt acum descătușat de imperativele convenționale ale tinereții, sunt liber să explorez ce-mi doresc și să culeg roadele gîndurilor și simțămintelor dintr-o viață întreagă.

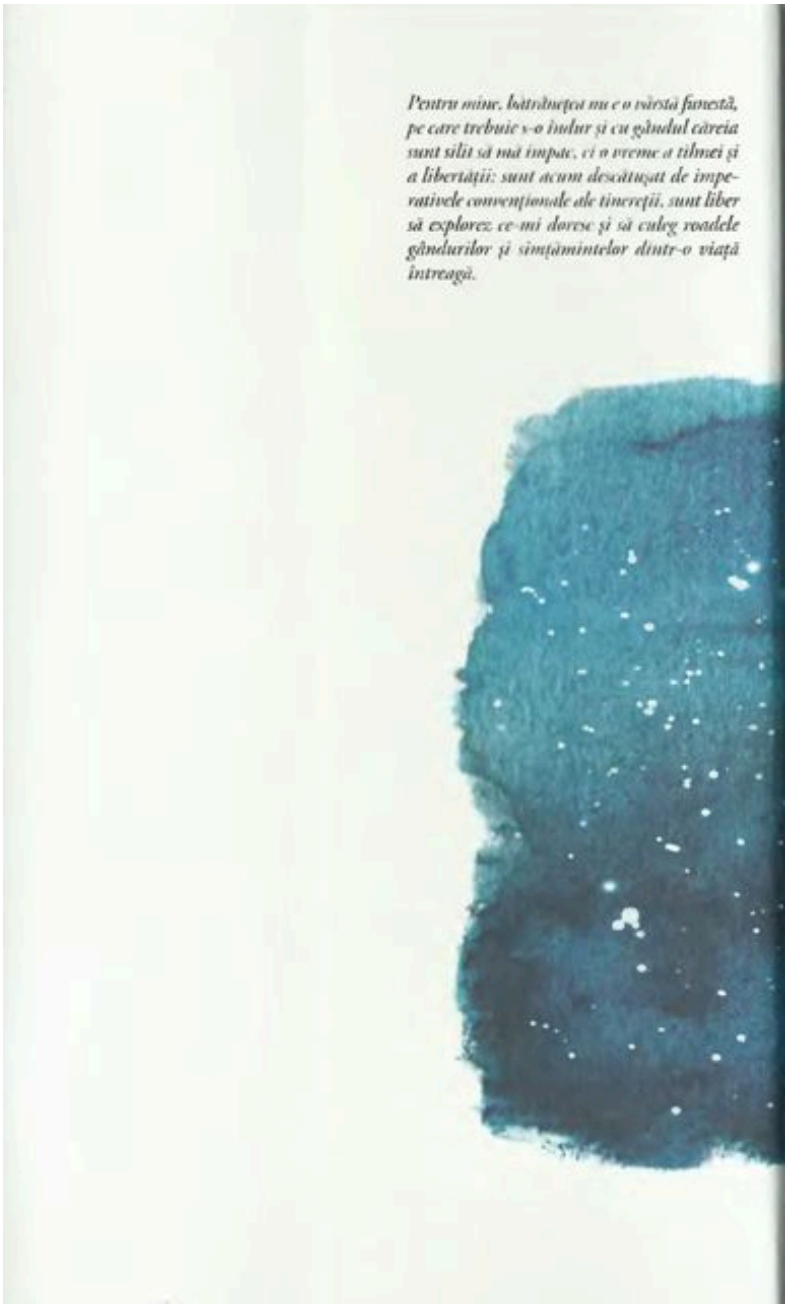

Spre deosebire de alți scriitori care au dat mărturie despre moarte privind-o drept în ochi, Sacks nu a insistat pe tema bolii lui, a greutăților fizice și spirituale pe care le înfrunta. Nu numai că a reușit să-și găsească liniștea interioară, dar a transpus-o splendid în aceste eseuri. A descoperit cum poți privi pozitiv orice lucru, inclusiv propria fragilitate resimțită tot mai acut. Paginile lui delicate le oferă cititorilor același sentiment de împăcare și, într-adevăr, de recunoștință.

New York Magazine

Recunoștință este o carte mică, dar în paginile ei bate o inimă uriașă. Cele patru eseuri scrise de Oliver Sacks în ultimii doi ani înainte să fie răpus de cancer constituie o autobiografie sintetică și în același timp o splendidă meditație despre ce înseamnă să duci o viață frumoasă.

The Washington Post

O privire plină de umanitate asupra propriei vieți, impregnată de umor, seninătate și acea minunată recunoștință pe care Oliver Sacks o simțea atât de puternic. Cei care-i cunosc scrierile vor găsi în această cărticică o înțeleaptă și luminoasă concluzie; iar pentru cei care nu le cunosc va fi nu doar un rămas-bun, ci și o generoasă introducere.

The Dispatch

ISBN 978-973-50-5873-9

Ilustrația copertei: Guliver/iStockphoto/Khaneeros.
Foto Oliver Sacks: Bill Hayes.

[1] Toate citatele din David Hume sunt preluate din „Viaţa mea”, *Eseuri politice,* trad. de Adina Avramescu şi Cătălin Avramescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 27 (n.tr.).

[2] *Paradisul pierdut*, trad. de Adina Begu, Editura Aldo Press, Bucureşti, 2004, p. 124 (n.tr.).

[3] Pergament cu versete biblice (n.tr.).

Table of Contents

Cuvânt înainte	8
Mercur	9
Viaţa mea	14
Tabelul periodic al elementelor în versiune proprie	19
Sabat	24